

ELEKTRON HUQUQIY AUDIT METODOLOGIYASI

Toshkent davlat yuridik universiteti

Jinoyat odil sudlov fakulteti

1-kurs talabasi

Axmedov Muhammadaziz Doniyor o'g'li

muhammadaziz78@icloud.com

Annotatsiya: ushbu maqolada audit, huquqiy audit, elektron huquqiy audit va uning metodologiyasi, elektron auditning asosiy jihatlari, mavzuga doir adabiyotlar, tadqiqotlar va ularning natijalari, elektron huquqiy auditning afzalliklari va kamchiliklari hamda kelgusida shu mavzuga oid qilinadigan ishlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: audit, auditor firmalar, auditor jamiyat, elektron audit, avtomatlashtirilgan hisobotlar, huquqiy moslik, case study, elektron hukumat, self-learning platformalar, kiber xavfsizlik.

ELECTRONIC LEGAL AUDIT METHODOLOGY

Tashkent State University of Law

Faculty of Criminal Justice

Akhmedov Muhammadaziz Daniyori ugli, 1st year student

muhammadaziz78@icloud.com

Abstract: this article discusses audit, legal audit, electronic legal audit and its methodology, the main aspects of electronic audit, literature on the subject, research and their results, advantages and disadvantages of electronic legal audit, and future work on this topic.

Keywords: audit, audit firms, audit society, electronic audit, automated reports, legal compliance, case study, electronic government, self-learning platforms, cyber security.

МЕТОДОЛОГИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВОВОГО АУДИТА

Ташкентский государственный юридический университет

Факультет уголовного правосудия

Ахмедова Мухаммадазиз Даниер угли, студент 1 курса.
muhammadaziz78@icloud.com

***Аннотация:** в данной статье рассматриваются аудит, юридический аудит, электронный юридический аудит и его методология, основные аспекты электронного юридического аудита, литература по теме, исследования и их результаты, преимущества и недостатки электронного юридического аудита, а также дальнейшая работа по этой теме.*

***Ключевые слова:** аудит, аудиторские фирмы, аудиторское общество, электронный аудит, автоматизированные отчеты, соблюдение законодательства, практический пример, электронное правительство, платформы самообучения, кибербезопасность.*

KIRISH

Audit – korxona, firma, kompaniyalar moliyaviy xo‘jalik faoliyatini tekshirib borish, ular hisobotini ekspertizadan o‘tkazishdir. Audit (ing. audit – u eshitadi) –muayyan vakolatlar berilgan shaxslar – auditorlar (auditorlar firmalari) tomonidan xo‘jalik yuritayotgan sub’ektlarning moliyaviy hisobotlari to‘g‘riligini, ular amalga oshirgan moliyaviy va xo‘jalik operatsiyalarining mamlakat qonunlariga muvofiqligini tekshirish maqsadlarida o‘tkaziladigan moliya hujjatlari ekspertizasi va tahlili; taftish. Uning ichki audit va tashqi audit turlari bor. Ichki audit boshqaruvning korxona xo‘jalik faoliyati to‘g‘risida axborot olish, menejerlar hisobotining haqqoniyligini tasdiqlash maqsadlarini ko‘zlaydi. Tashqi audit o‘zaro mustaqil tomonlar (korxona va auditorlik firmasi) o‘rtasida shartnoma asosida amalga oshiriladi. Auditda korxona moliyaviy hisobotining to‘g‘riligiga baho beriladi, uning amaldagi qonunchilikka mos kelishi tasdiqlanadi. Audit

yoʻnalishiga koʻra umumiy (korxonalar, birlashmalarning tashkiliy-huquqiy shakli hamda mulkchilik turlaridan qatʼi nazar), bank auditi, sugʻurta tashkilotlari auditi, investitsiya institutlari auditi va boshqalarga boʻlinadi.

Auditor firmalar odatda aksioner jamiyat yoki kooperativ shaklda faoliyat koʻrsatadi va toʻliq mustaqillikga ega boʻladi. Ular, oʻz ishini har bir mamlakatda yoki xalqaro miqyosda qabul qilingan hisob-kitob va taftish qoidalariga binoan olib boradi. Auditor firma ishida qatnashuvchi taftishchilar auditorlar deb ataladi. Bozor infratuzilmasi va uning qarab chiqilgan unsurlari barcha bozor turlarining faoliyat koʻrsatishi hamda davlatlararo iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishni taʼminlaydi.

Elektron audit – bu kompaniya yoki tashkilotning moliyaviy va biznes faoliyatini elektron vositalar yordamida tekshirish jarayoni. Elektron auditda audit jarayonlari kompyuter dasturlari, axborot tizimlari va boshqa raqamli texnologiyalar orqali amalga oshiriladi.

Elektron auditning afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. **Tezlik:** Ma'lumotlarni raqamli formatda to'plash va tahlil qilish tezroq bo'ladi.
2. **Aniqlik:** Elektron tizimlar xatolarni kamaytirishga yordam beradi, chunki qo'lda hisoblash va kiritish jarayonlari kamayadi.
3. **Ma'lumotlarning xavfsizligi:** Ma'lumotlar elektron saqlanadi va himoya qilinadi, bu esa ularning maxfiyligini ta'minlaydi.
4. **Tahliliy imkoniyatlar:** Elektron auditda ko'plab ma'lumotlarni oson tahlil qilish va tendensiyalarni aniqlash mumkin.

Elektron audit – bu an'anaviy auditning zamonaviy versiyasi boʻlib, unda raqamli texnologiyalar yordamida kompaniya yoki tashkilotning moliyaviy,

operatsion va strategik faoliyati o'rganiladi. Elektron auditda maxsus dasturlar va axborot tizimlari orqali audit jarayonlari avtomatlashtiriladi va ma'lumotlar tahlili amalga oshiriladi.

Elektron auditning asosiy jihatlari:

1. Ma'lumotlarni avtomatik yig'ish: Kompaniyaning barcha moliyaviy va boshqaruv jarayonlari haqidagi ma'lumotlar tizim orqali avtomatik ravishda yig'iladi. Bu vaqtni tejashga va inson xatolarini kamaytirishga yordam beradi.

2. Ma'lumotlarning real vaqt rejimida monitoringi: Elektron audit tizimlari real vaqt rejimida kompaniya faoliyatini kuzatib boradi, bu esa auditorlarga yoki boshqaruv xodimlariga har qanday nojo'ya holatlarni vaqtida aniqlash imkonini beradi.

3. Risklarni boshqarish: Elektron audit orqali risklarni oldindan aniqlash va baholash imkoniyati oshadi, chunki tizim o'z-o'zidan tekshiruv va tahlillarni amalga oshirishi mumkin.

4. Avtomatlashtirilgan tahlil va hisobotlar: Ma'lumotlar tahlil qilinib, avtomatik ravishda hisobotlar va vizual grafiklar shaklida taqdim etiladi. Bu auditorlarga tahliliy jarayonlarda ko'proq vaqt va resurslar tejashga imkon beradi.

5. Xavfsizlik va maxfiylik: Elektron auditda ma'lumotlar himoyasi va maxfiyligi ta'minlanadi. Kompyuter tizimlari orqali kirish nazorati o'rnatiladi va faqat ruxsat etilgan shaxslar ma'lumotlarga kira oladi.

Elektron auditning afzalliklari:

Samaradorlikni oshirish: Har qanday noto'g'ri ma'lumot yoki kamchiliklarni aniq va tez aniqlash imkonini beradi.

Xarajatlarni kamaytirish: An'anaviy auditda zarur bo'lgan ko'plab resurslarni kamaytirib, xarajatlarni pasaytiradi.

Yuqori aniqlik: Ma'lumotlar raqamli formatda bo'lgani uchun xatolik ehtimoli kamroq.

Elektron audit asosan yirik kompaniyalar, banklar, sug'urta tashkilotlari va davlat idoralarida keng qo'llaniladi, chunki bu usul katta hajmdagi ma'lumotlarni samarali va xavfsiz tahlil qilish imkonini beradi.

Elektron huquqiy audit — bu tashkilot yoki kompaniyaning huquqiy faoliyatini tekshirish jarayoni bo'lib, unda maxsus raqamli vositalar va dasturlar yordamida huquqiy hujjatlar, shartnomalar, siyosatlar va qonunchilik talablariga rioya qilinishini tahlil qilish amalga oshiriladi. Bunda huquqiy auditori tashkilotning huquqiy jihatlarini baholash uchun elektron tizimlardan foydalanadi, bu esa jarayonni an'anaviy huquqiy auditga qaraganda tezroq va aniqroq qiladi.

Elektron huquqiy auditning asosiy jihatlari:

1. Huquqiy hujjatlarni avtomatik tahlil qilish: Raqamli tizimlar yordamida hujjatlar avtomatik tarzda tekshiriladi va ularning qonunchilik talablariga mos kelishi yoki kiritilgan o'zgarishlarni kuzatish mumkin bo'ladi.

2. Qonunchilikdagi o'zgarishlarga moslashish: Elektron huquqiy audit tizimlari tezkor ravishda qonunchilikdagi yangiliklar va o'zgarishlarni kuzatib borib, tashkilot huquqiy hujjatlarini moslashtirishga yordam beradi.

3. Risklarni avtomatik baholash: Elektron tizimlar huquqiy risklarni

aniqlash va baholash imkonini beradi, bu esa kompaniya yoki tashkilotga muammolarni oldindan ko'rishga yordam beradi.

4. Huquqiy moslikni (compliance) monitoring qilish: Elektron audit tizimlari kompaniyaning ichki siyosat va qoidalariga qancha mos kelishini kuzatib boradi. Bu tashkilotning qonunchilik va boshqa tashqi talablar bilan mos bo'lishini ta'minlaydi.

5. Hisobotlar va tahlillarni avtomatlashtirish: Huquqiy audit natijalari tizim tomonidan avtomatik ravishda hisobotlar va tahlillar shaklida taqdim etiladi, bu esa audit jarayonini tezlashtiradi.

Elektron huquqiy auditning afzalliklari:

Samaradorlik: An'anaviy huquqiy auditga nisbatan elektron audit hujjatlarni tezroq va samaraliroq tekshirish imkonini beradi.

Xavfsizlik: Elektron huquqiy auditda barcha ma'lumotlar himoya qilinadi, kirish ruxsatlari boshqariladi va ma'lumotlar maxfiyligi ta'minlanadi.

Xarajatlarni tejash: Raqamli tahlil vositalari yordamida inson resurslari va vaqt tejab qolinadi.

Aniqlik: Hujjatlardagi xatoliklarni va noqonuniy holatlarni aniqroq aniqlashga yordam beradi.

Qo'llanilish sohalari:

Elektron huquqiy audit yirik korporatsiyalar, xalqaro kompaniyalar va davlat tashkilotlarida huquqiy faoliyatni kuzatib borishda keng qo'llaniladi. Shu bilan birga, shartnomalar va boshqa huquqiy hujjatlar bilan ko'p ishlaydigan tashkilotlar uchun ayniqsa foydali bo'ladi, chunki bu usul xatolarni kamaytirib,

huquqiy talablarni to'liq bajarishga yordam beradi.

USULLAR

Elektron huquqiy audit metodologiyasini o'rganish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Nazariy asoslarni o'rganish: Elektron huquqiy auditning asosiy tushunchalari, maqsadlari, va usullarini o'z ichiga olgan kitoblar, maqolalar, va ilmiy tadqiqotlarni o'rganish bilan boshlash. Bu sohaga oid xalqaro standartlar va metodologiyalarni o'rganish ham muhim.

2. Onlayn kurslar va sertifikatlar: Xalqaro huquqiy audit, raqamli texnologiyalar va axborot xavfsizligi bo'yicha onlayn kurslar va sertifikatlashtirish dasturlari (masalan, Coursera, edX yoki LinkedIn Learning) orqali o'qish mumkin. Bu platformalar orqali yirik kompaniyalar yoki tashkilotlarning o'quv dasturlariga kirish imkoni bor.

3. Amaliyotda qo'llash: Elektron huquqiy audit dasturlarini amaliyotda qo'llab ko'rish. Masalan, kichik bir tashkilotda audit jarayonlarini amalga oshirish yoki simulyatsiya qilish orqali olingan bilimlarni mustahkamlash.

4. Tahliliy usullar va dasturiy ta'minotdan foydalanish: Elektron auditda qo'llaniladigan maxsus dasturiy ta'minotlardan foydalanish va shu orqali elektron audit tahlil qilish usullarini o'rganish. Masalan, huquqiy hujjatlarni tekshirishda yordam beruvchi vositalar (LegalTech) orqali huquqiy tekshiruv o'tkazish va audit samaradorligini oshirish mumkin.

5. Ilmiy-tadqiqot va tahliliy ishlar bajarish: Elektron huquqiy auditni amalga oshirish uchun turli loyihalarda ishtirok etish, tajribalar o'tkazish, va ilmiy maqolalar yozish orqali bu sohaga ilmiy yondashuvni kengaytirish.

6. Seminarlar va konferensiyalarda qatnashish: Elektron huquqiy audit sohasidagi milliy va xalqaro konferensiya, seminar va treninglarda qatnashish, sohaga oid yangi tendensiyalar va yondashuvlarni o'rganish imkonini beradi. Bu yerda ekspertlar bilan fikr almashish va amaliy tajriba orttirish mumkin.

7. O'quv adabiyotlari bilan mustahkamlash: Elektron huquqiy auditga oid monografiyalar, o'quv qo'llanmalar, va soha bo'yicha yetakchi ekspertlar tomonidan yozilgan ilmiy maqolalarni o'qish. Bu bilan huquqiy auditning texnik va metodologik jihatlarini chuqurroq tushunib olish mumkin.

8. Case study va amaliyot tahlili: Haqiqiy elektron huquqiy audit ishlarini o'rganish va ularning misolida tahlil qilish. Bu jarayon orqali muammolar va ularning yechimlari bilan tanishish, hamda samarali strategiyalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

9. Mentor yoki maslahatchi bilan ishlash: Elektron huquqiy audit sohasida tajribaga ega mutaxassis bilan bevosita aloqada bo'lish yoki uning ko'rsatmalariga amal qilish. Bu orqali haqiqiy audit jarayonlari va strategiyalarini bevosita tushunish va o'rganish osonlashadi.

10. Ma'lumotlar tahlili va texnologik vositalarni o'zlashtirish: Elektron huquqiy auditda katta hajmdagi huquqiy hujjatlarni avtomatik tekshirish va tahlil qilish muhim. Shuning uchun mashinaviy o'qitish, ma'lumotlar tahlili, va sun'iy intellekt texnologiyalari bo'yicha bilimlarni rivojlantirish ham foydali bo'ladi.

11. Ilmiy hamkorlik va loyiha ishlari: Elektron huquqiy auditga oid ilmiy loyihalar va grantlarda ishtirok etish. Xalqaro va milliy miqyosda amalga oshiriladigan loyihalarda qatnashish orqali eng so'nggi tendensiyalar va

texnologiyalarni o'zlashtirish mumkin.

12. Huquqiy audit platformalarini sinash: Elektron auditda ishlatiladigan maxsus dasturiy platformalar va vositalar bilan ishlash amaliyotini o'rganish. Masalan, ACL, TeamMate yoki Idea kabi vositalardan foydalanib, audit jarayonlarini tezkor va sifatli bajarishni o'rganish mumkin.

13. Haqiqiy huquqiy muammolar ustida ishlash va tajriba orttirish: Turli kompaniyalar yoki tashkilotlarning huquqiy auditini o'rganish orqali elektron audit texnikalarini mustahkamlash. Bu usul auditorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda va murakkab huquqiy masalalar bilan ishlashda yordam beradi.

14. Self-learning platformalar va mutaxassislar uchun bloglar: Elektron audit va texnologiyaga oid zamonaviy yangiliklar va texnikalar haqida yozuvchi bloglar va maqolalarni o'qish. Shu bilan birga, YouTube va boshqa platformalarda auditorlik va texnologiyalar bo'yicha bepul resurslardan foydalanish mumkin.

15. Eksperimental tadqiqotlar va simulyatsiyalar: Elektron huquqiy auditni simulyatsiya qilish orqali har xil muqobil strategiyalarni sinab ko'rish va eng samarali usullarni topishga yordam beradi. Shu tarzda real sharoitlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldindan ko'rib chiqish mumkin.

Bu usullar yordamida elektron huquqiy audit metodologiyasini yanada kengroq tushunish va uning asosiy amaliyotlarini o'zlashtirish mumkin.

NATIJALAR

O'zbekistonda elektron huquqiy audit metodologiyasiga oid tadqiqotlar va yangi huquqiy mexanizmlarni rivojlantirishga qaratilgan bir qator tadqiqotlar olib borilmoqda. Masalan, Toshkent davlat yuridik universiteti elektron hujjat aylanish tizimlari va elektron davlat xizmatlarini kengaytirish orqali yuridik jarayonlarni soddalashtirish bo'yicha ilmiy faoliyat yuritmoqda. Bunday ishlar audit jarayonini avtomatlashtirish, monitoring va huquqiy tekshiruv jarayonlarini optimallashtirishga yordam beradi. Ayniqsa, davlat idoralarida axborot resurslarini samarali boshqarish, qonunchilikni amalda qo'llash samaradorligini oshirish asosiy yo'nalishlardan biridir. Bundan tashqari, ilmiy-tadqiqotlar davlat boshqaruvi va elektron hukumatning huquqiy infratuzilmasini mustahkamlashga yo'naltirilgan bo'lib, bunda elektron hukumat tizimining yuridik huquqlar va majburiyatlarni to'liq tushunishi, shuningdek, davlat xizmatchilarining o'z vazifalarini qonuniy ravishda bajara olishini ta'minlash ko'zda tutiladi. Bu borada olib borilayotgan ishlar, huquqiy audit jarayonida raqamli texnologiyalar va axborot tizimlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishni nazarda tutadi.

Elektron huquqiy audit (EHA) metodologiyasi bo'yicha O'zbekistonda turli yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda, ayniqsa davlat moliyaviy nazorati va elektron hukumatning rivojlanishi doirasida ko'proq ahamiyat qaratilgan. Elektron audit jarayonlarini samarali amalga oshirish uchun huquqiy asoslar va texnik vositalarni o'z ichiga oluvchi, standartlashtirilgan va muvofiqlashtirilgan metodologiyalar ishlab chiqilgan.

Davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi masofaviy nazorat va axborot-tahlil xizmatlarini hamda tashqi audit metodologiyasini rivojlantirishga e'tibor qaratmoqda. Bu davlat moliyaviy resurslarining qonuniy va maqsadga muvofiq

sarflanishini nazorat qilishga qaratilgan turli auditlar uchun, shu jumladan elektron audit jarayonlarini yanada optimallashtirish imkonini yaratadi.

EHA'ni huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash uchun "elektron hukumat" infratuzilmasi hamda elektron hujjat almashinuvi tizimlari ishlab chiqilgan. Bu tizimlar davlat organlari va fuqarolar o'rtasidagi hujjat aylanishini tezlashtiradi, audit jarayonini esa samaraliroq qiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida masofaviy nazorat va xavflarni boshqarish tizimlari joriy etilmoqda. Ushbu o'zgarishlar, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar va amaliyotda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish orqali davlat tomonidan rag'batlantirilmoqda. Shu bilan birga, yangi metodologiyalar O'zbekistonda davlat moliyaviy nazorati va audit tizimlarida shaffoflik va samaradorlikni oshirishga yordam bermoqda.

Elektron huquqiy auditning rivoji ko'plab islohot va qarorlarda ifoda etilgan. O'zbekistonda elektron audit tizimi, asosan, davlat xizmatlarida va yirik loyihalarda shaffoflikni oshirish maqsadida joriy etilgan. 2020-yilda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorda davlat boshqaruvi jarayonlariga axborot texnologiyalarini keng tatbiq etish uchun zarur sharoitlar yaratilgan bo'lib, bunda ichki audit va moliyaviy nazoratga e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, davlat idoralarining ma'lumotlar bazalarini integratsiyalash orqali prognozlash imkoniyatlari ham oshirilmoqda. Shuningdek, "Elektron hukumat" doirasida raqamli texnologiyalarni joriy qilish orqali davlat organlarining faoliyatini monitoring qilish va audit qilishning sifatini oshirishga e'tibor qaratilgan. Masalan, yangi axborot tizimlari va ma'lumotlar bazalari davlat maqsadli jamg'armalari, xalqaro grantlar va kreditlar hisobidan moliyalashtiriladi. Ushbu tizimlar va ma'lumotlar bazalari texnik topshiriqlarga muvofiqlik yuzasidan

maxsus organlar tomonidan baholanib, ular faqat ijobiy xulosaga ega bo'lgan taqdirdagina foydalanishga ruxsat beriladi. Bu tadbirlar elektron huquqiy auditning samaradorligini oshirishga va davlat xizmatlarining samarali nazoratini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni rag'batlantirishda muhim qadam hisoblanadi.

MUHOKAMA

Elektron huquqiy audit bo'yicha adabiyotlar mavjud bo'lib, ular asosan huquqiy auditning metodologik, texnologik va amaliy jihatlarini o'rganishga yo'naltirilgan. Quyidagi adabiyotlar va resurslar ushbu sohada o'rganish uchun foydali bo'lishi mumkin:

1. Kitoblar va monografiyalar

"The Law of Electronic Commerce" (Jane K. Winn) — Elektron tijorat va huquqiy auditning asosiy prinsiplari haqida batafsil ma'lumot beradi. Kitobda internet va elektron huquqning turli yo'nalishlari, shu jumladan huquqiy audit, ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli shartnomalar haqida ham so'z boradi.

"Cybersecurity and Privacy Law Handbook" (Brian H. Carver) — Bu kitob axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va huquqiy auditni o'z ichiga olgan muhim tushunchalarni taqdim etadi. Elektron auditni amalga oshirishda xavfsizlik masalalarini tushunishga yordam beradi.

"Legal Risk in the Global Financial Markets" (Andrew R. P. S. Macmillan) — Global huquqiy risklarni va elektron auditda foydalaniladigan metodologiyalarni tahlil qilishga bag'ishlangan kitob. Asosan moliyaviy bozorlar va ularning huquqiy auditini o'rganishga qaratilgan.

2. Ilmiy maqolalar va tadqiqotlar

"The Role of Legal Audit in Information Technology Systems" — Bu maqola axborot texnologiyalari tizimlarida huquqiy auditning oʻrni va ahamiyatini tahlil qiladi. Elektron huquqiy auditning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun texnik va huquqiy metodologiyalarni muhokama qiladi.

"A Study on Legal Compliance and Audit in Cloud Computing" — Bulutli hisoblashda huquqiy muvofiqlik va audit jarayonlarini oʻrganish. Elektron huquqiy auditning yangi texnologiyalar va xizmatlar bilan qanday moslashishi haqida muhokama qiladi.

3. Onlayn kurslar va resurslar

Coursera va edX platformalaridagi kurslar — Xalqaro miqyosda huquqiy audit va elektron huquq boʻyicha onlayn kurslar mavjud. Masalan, "Introduction to Legal Tech" yoki "Digital Law and Legal Technology" kabi kurslar huquqiy auditning zamonaviy aspektlarini oʻrgatadi.

LegalTech bloglar va maqolalar — Bugungi kunda koʻplab bloglar va maqolalar elektron huquqiy audit, raqamli texnologiyalar va huquqiy innovatsiyalar boʻyicha yangiliklarni taqdim etadi. Masalan, "LegalTech News" va "Law.com" kabi saytlarda huquqiy audit va texnologiyalar haqida yangiliklar mavjud.

4. Xalqaro va milliy standartlar

ISO/IEC 27001 (Axborot xavfsizligi boshqaruv tizimi) — Bu xalqaro standart axborot xavfsizligi va ma'lumotlarni himoya qilish boʻyicha elektron auditni amalga oshirishda qoʻllaniladigan asosiy meʼyorlarni belgilaydi.

GDPR (General Data Protection Regulation) — Yevropaning umumiy ma'lumotlarni himoya qilish qoidalari elektron huquqiy auditda, ayniqsa, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishda muhim o'rin tutadi. GDPR asosida huquqiy auditni amalga oshirishning metodologik asoslari haqida ma'lumotlar mavjud.

5. O'quv qo'llanmalar va qo'llanmalar

"Legal Auditing for IT Professionals" — IT mutaxassislari uchun huquqiy auditning asosiy prinsiplari va metodologiyalarini o'rganishga bag'ishlangan o'quv qo'llanma. Bunda axborot texnologiyalarini huquqiy nuqtai nazardan tahlil qilish va audit jarayonlarini samarali boshqarish ko'rsatmalarini o'z ichiga oladi.

6. Texnik adabiyotlar

"Auditing Information Systems" (Jack J. Champlain) — Bu kitob axborot tizimlari auditiga oid keng qamrovli qo'llanmadir va elektron huquqiy audit uchun muhim bo'lgan texnik usullar va yondashuvlarni taqdim etadi. Journal of Information Privacy and Security — Ma'lumotlarni himoya qilish va elektron huquqiy auditga oid maqolalar nashr etadigan ilmiy jurnal. Elektron huquqiy auditning huquqiy va texnik tomonlarini o'rganishga qaratilgan.

Journal of Cybersecurity — Kiberxavfsizlik va huquqiy audit bo'yicha ilmiy tadqiqotlar nashr etiladigan jurnal. Elektron huquqiy auditning samarali metodologiyalarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish bo'yicha maqolalar mavjud. Journal of Cybersecurity jurnalida huquqiy audit va kiberxavfsizlikning o'zaro aloqasi haqida bir nechta maqolalar mavjud. Jurnalda huquqiy regulyatsiyalarni mustahkamlash zarurati, ayniqsa moliya sohasida, muhokama qilinadi. Bunday auditlar raqamli tizimlardagi zaifliklarni aniqlash va huquqiy talablar bo'yicha muvofiqlikni ta'minlash uchun zarurdir. Shuningdek, jurnal kiberxavfsizlik auditlarini huquqiy muvofiqlikni ta'minlash va GDPR kabi

ma'lumotlarni himoya qilish qonunlariga muvofiqlikni tekshirishda qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Huquqiy auditlar nafaqat xavfsizlik choralarini baholashni, balki maxfiy ma'lumotlarni qayta ishlovchi tashkilotlar uchun yuridik mas'uliyatlarni tekshirishni ham o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, jurnal huquqiy auditlarni kiberxavfsizlik tizimlariga qanday integratsiya qilish va huquqiy hamda xavfsizlikni ta'minlashning o'zaro bog'liqligini muhokama qiladi. Bu auditlar tashkilotlarning xavfsizlik siyosatlari va risklarni boshqarish strategiyalarini ham tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

XULOSA

Elektron huquqiy audit (EHA) metodologiyasi huquqiy tizimni avtomatlashtirish va raqamlashtirish jarayonida muhim o'rin tutadi. Bu metodologiya zamonaviy texnologiyalarni, xususan, ma'lumotlarni tahlil qilish va huquqiy hujjatlarni tekshirishda ishlatishni o'z ichiga oladi. Elektron huquqiy auditning afzalliklari va kamchiliklari quyidagicha:

Afzalliklari:

1. Tezlik va samaradorlik: EHA yordamida huquqiy audit jarayonlari tezroq amalga oshiriladi, chunki tizimlar avtomatik ravishda hujjatlarni tekshiradi va ma'lumotlarni tahlil qiladi.
2. Xatoliklarni kamaytirish: Avtomatizatsiya orqali inson faktori kamayadi, bu esa xatoliklar va noto'g'ri qarorlar chiqarilishining oldini oladi.
3. Keng qamrovli tahlil: Elektron tizimlar katta hajmdagi huquqiy ma'lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi, bu esa yanada to'liq va aniq qarorlar qabul qilishga yordam beradi.
4. Monitoring va hisobotlar: Jarayonlar va tekshiruvlar real vaqt rejimida

monitoring qilinishi mumkin, bu esa audit natijalarini tezda ko'rib chiqishga imkon yaratadi.

5. Resurslarni tejash: EHA yordamida huquqiy auditlarni amalga oshirishda vaqt va mablag'lar samarali sarflanadi.

Kamchiliklari:

1. Texnologik cheklovlar: Ba'zi huquqiy tizimlar elektron auditni amalga oshirishga mos kelmasligi mumkin yoki texnologik xavfsizlik muammolari yuzaga kelishi mumkin.

2. Inson omili: Ba'zi holatlarda tizimlar noaniq yoki murakkab huquqiy holatlarni to'g'ri tahlil qilishda qiyinchiliklar yuzaga keltirishi mumkin, chunki inson tafakkuri ba'zi nuanslarni tushunishda ustunlikka ega.

3. Yuqori dasturiy ta'minot narxi: Elektron huquqiy audit tizimlarini yaratish va ularga xizmat ko'rsatish uchun katta moliyaviy resurslar talab qilinishi mumkin.

4. Maxfiylik va xavfsizlik muammolari: Elektron tizimlarda huquqiy ma'lumotlar saqlanayotganda maxfiylikni ta'minlash va kiberxavfsizlikka alohida e'tibor berish kerak.

Kelgusi ishlar:

1. Texnologiyalarning rivojlanishi: Elektron huquqiy audit tizimlarining yanada takomillashtirilishi va yangi texnologiyalarni qo'llash (masalan, sun'iy intellekt, blokcheyn) orqali yanada samarali tizimlar yaratish.

2. Maxfiylik va xavfsizlikni mustahkamlash: Huquqiy ma'lumotlarni himoya qilish uchun yanada xavfsiz tizimlar yaratish, shuningdek, foydalanuvchilarni kiberxavfsizlikka oid treninglardan o'tkazish.

3. Huquqiy normalarni raqamlashtirish: Elektron audit jarayonlariga mos

ravishda, huquqiy normalar va tartiblarni raqamli shaklga o'tkazish.

4. O'quv va malaka oshirish: Huquqshunoslarni elektron huquqiy audit metodologiyasi bilan tanishtirish va ularning malakasini oshirish, shu jumladan, yangi texnologiyalarni qo'llashni o'rgatish.

Xulosa qilib aytganda, elektron huquqiy audit metodologiyasi huquqiy tizimda yanada samarali va aniq audit o'tkazish imkoniyatlarini yaratadi, ammo uni amalga oshirishda texnologik va xavfsizlik jihatlarini alohida inobatga olish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. [https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4312922/mod_resource/content/2/Erik %20-%20The%20Second%20Machine%20Age.pdf](https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4312922/mod_resource/content/2/Erik%20-%20The%20Second%20Machine%20Age.pdf).
2. <https://lex.uz/ru/docs/6213428>.
3. https://www.amazon.com/Concept-Corporation-Peter-Druckerebook/dp/B0747PH9WV?ref_=ast_author_dp.
4. <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>.
5. https://www.thriftbooks.com/w/distributed-operating-systems_andrew-stanenbaum/411885/#edition=2335869&idq=3920130
6. Oracle MDH. <https://www.oracle.com/cis/cx/ecommerce/what-is-ecommerce/>.
7. Huquqiy ko'nikmalar va metodologiya. Xusanova F. 2022
8. Susskind, R. (2019). Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future. Oxford University Press.

9. Katz, D. M., Bommarito, M. J., & Blackman, J. (2017). A General Approach for Predicting the Behavior of the Supreme Court of the United States. PLOS ONE, 12(4), e0174698. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>
10. Tutt, A. (2017). An FDA for Algorithms. University of Pennsylvania Law Review, 165(3), 777–801. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2667380>
11. Surden, H. (2019). Artificial Intelligence and Law: An Overview. Georgia State University Law Review, 35(4), 1301-1333. <https://ssrn.com/abstract=3363056>
12. Holtzman, H., & Callison-Burch, C. (2017). Bias in Artificial Intelligence Systems: Implications for Legal and Ethical Norms. Journal of Technology and Law, 13(2), 76–92.
13. Dastin, J. (2018). Amazon Scraps Secret AI Recruiting Tool That Showed Bias Against Women. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08>